

«Агар, -дейди Бородин С.В. , - рашк туйғуси аста-секин ривожланиб борган бўлса, рашк оқибатида одам ўлдиришни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган деб баҳо бериш мумкин эмас» [7]. Ҳақиқатан ҳам, вужудга келган аффект ҳолатидаги қасд дарҳол ёки пайдо бўлган қасд билан унинг амалга оширилиши орасида вақт бўйича узилиш бўлмаган ҳолда амалга оширилиши керак.

Юқорида кучли руҳий ҳаяжонланишни вужудга келтирувчи моддий зарарлар (жисмоний зўрлик ва бошқалар) ҳақида сўз юритилди. Бироқ нафақат моддий зарар, балки маънавий зарар ҳам шахсда кучли руҳий ҳаяжонланиш уйғотиши мумкин. Масалан, ўртада келишмовчилик бўлганлиги сабабли М. қўшниси С. никига кириб, унинг бисотидаги вафот этган онасининг ягона суратини ёқиб юборади. Бунинг қўриб қолган С.да кучли руҳий ҳаяжонланиш вужудга келиб М.ни ўлдириб қўяди. Жабрланувчининг шу ҳаракатининг ўзигина айбдорда аффект ҳолатининг вужудга келиши учун асос бўла олади.

Шундай ҳолат ҳам мавжудки, яъни одам ўлдириш аффект ҳолатида содир этилган бўлса ҳам, айбдорнинг қилмиши «кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасдан одам ўлдириш» моддаси билан квалификация қилинмайди. Ижтимоий ҳавфли қилмиш содир этган шахсни ички ишлар бўлимига етказиб бериш мақсадида ушлаш чоғида, ушланиши лозим бўлган шахс ушловчини физиологик аффект ҳолатида ўлдириб қўйиши [8] юқоридаги фикримизга мисол бўла олади.

Хулоса қилиб айтганда, аффект ҳолатида жиноят содир этганлик учун шахс, агар бунга асослар мавжуд бўлса, жиноий жавобгарликка тортилади.

АДАБИЁТЛАР

- [1]. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексига шарҳлар. –Т.: 1997. 136-б.; [2]. Тоҳиров Ф. Шахсга қарши жиноятлар ва уларнинг юридик таҳлили. –Т.: 2001. 38-б.; [3]. Ваулина Т.И., Волостнов П.А. ва б. Уголовное право. Особенная часть. –М.: «Норма». 1998. 44-б.; [4]. Тоҳиров Ф. Шахсга қарши жиноятлар ва уларнинг юридик таҳлили. –Т.: 2001. 35-б.; [5]. Шавгулидзе Т. Аффект и уголовная ответственность. Тбилиси, 1973. 49-б. (Бастаева А.Г.нинг «Ҳуқуқ-Право-Law» журнали 80-бетдаги илмий мақоласидан олинди); [6]. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексига шарҳлар. –Т.: 1997. 137-б.; [7]. Бородин С.В. Квалификация против жизни личности. –М.: 1977. 41-114-б. (О.Зокированинг «Қонун ҳимоясида» журналининг 2002 йил 5-сон, 29-бетдаги илмий мақоласидан олинди); [8] Ваулина Т.И., Волостнов П.А. ва б. Уголовное право. Особенная часть. –М.: «Норма» 1998. –С.44.

Фуқаролик ва жиноят ҳуқуқи кафедраси.

Қабул қилинди:
16.01.2004.

УДК: 894.375 (09)+323.2А

АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИ

А.Абдуллаев

Буюк шоир ва мутафаккир Алишер Навоий ўз асарларида инсонпарварлик ва юксак ахлоқий фазилатларни тараннум этган ижодкордир.

Унинг асарларида ўз замонаси учун ҳамда ҳозирги даврда ҳам аҳамиятли бўлган илғор ва тараққийпарвар, инсонийлик руҳи билан суғорилган ижтимоий-сиёсий ғоялар мавжуд. Давлат ҳокимиятини мустаҳкамлаш, мамлакатда тартиб-қоидаларни ўрнатиш, юрт бирлигини асраш, ортиқча солиқларга қарши курашиш, давлатни идора қилиш усуллари, амир ва беклар ўртасидаги ҳокимият учун олиб борилган ўзаро курашларга йўл қўймаслик, ободончилик ишларини ривожлантириш, болаларга таълим-тарбия бериш

ҳақидаги Навоийнинг фикрлари унинг ижтимоий-сиёсий фаолиятининг асосий мазмунини ташкил этади.

Дунёдаги барча нарсаларнинг «шарифи», моддий неъматларнинг ижодкори, беқиёс олий қадрият ҳисобланмиш инсон, унинг маънавий, ижодий кучи ва қобилияти, сермахсул меҳнати Алишер Навоийнинг ижтимоий-сиёсий ғоялари тараннумида асосий ўринни эгаллайди.

Навоий давлат раҳбари доимо «халқ ғами» билан яшаши, мурувват ҳокимият эгаси бўлиши, ободончилик учун жон куйдирадиган юксак ахлоқли, халқчил ва инсонпарвар бўлиши кераклигини кўп мартаба таъкидлайди. Шоир раҳбарнинг вазифаларини санаб ўтади ва у ақлли, доно, адолатпеша, узоқни кўра биладиган шахс бўлиши зарурлигини таъкидлайди.

Ҳаққи, солиб сояи раъфат санга,
Рўзи этиб тахти хилофат санга.
Лек бу иқболнинг ўтрусида,
Буйла бийик мартаба қаршусида
Амр қилибдур неча хизмат санга,
Рўзи этибдур неча санъат санга [3].

Маъноси: Худо сенга меҳрибонлик соясини солиб, ҳукмронлик тахтини раво кўрди. Лекин бундай бахтнинг рўпарасида, бундай буюк мартабанинг қаршисида у сенга бир неча вазифасини топширган, бир неча санъатларни ҳам насиб этган.

Давлат раҳбарига вазифа сифатида эса мутафаккир қуйидагиларни белгилайди:

- Халқни хуррам тутиш;
- чўпон бир неча ой йиллар ўз қўйларини оч бўридан асрагани сингари, боғбон ўз боғидаги гулзор ва дарахтларни куну-тун парваришлагани каби инсонларга муносабатда бўлиш;
- маданият ва маърифатни ривожлантириш;
- халқнинг фаровонлиги, тинчлиги ва юртнинг ободончилиги масалаларига доимий эътибор қаратиш;
- халққа зулм ўтказмаслик;
- адолатли бўлиш;
- кишиларга меҳр кўрсатиш ва доимий уларга яхши муносабатда бўлиш ва ҳоказо.

Буюк шоир:
Шоҳки, ишқ адл ила бунёд этар,
Адл бузуқ мулкни обод этар.
Адл ила олам юзин обод қил,
Хулқ ила олам элин шод қил [4]

каби мисралари билан мамлакат раҳбарини, ўз замондошларини эзгуликка ва яхши хулқ соҳиби бўлишига даъват этади.

Умумий тарзда буюк шоирнинг ижтимоий-сиёсий қарашларининг шаклланиш жараёнини икки даврга бўлиш мумкин. Биринчи давр, Алишернинг ёшлик йилларидан то вазирлик лавозимидан истеъфога чиққунгача бўлган муддатни ўз ичига олади. Бу даврда у мамлакатда бахтли жамият ўрнатилишига, юртда тинчлик таъминланиб, ободончилик ишлари ривожланишига, адолатсиз подшо ўрнига адолатли подшо келишига ишонади ва давлат арбоби сифатида шу мақсадлар йўлида курашади.

Иккинчи давр эса, буюк шоирнинг вазирликдан истеъфога чиққан вақтидан то умрининг охиригача бўлган муддатни ўз ичига олади. Бу даврда мутафаккир фақат ўз юртида эмас, балки бутун дунёда ягона марказлашган давлат бўлишлигини ва унинг тепасида Искандар сингари шоҳ туришини орзу қилади. Навоийнинг ана шундай миллатлар ва эллатларнинг тенг ва озод бўлишлиги ҳақидаги ижтимоий-сиёсий фикрлари унинг «Садди Искандарий» достонида батафсил баён этилади.

Алишер Навоий ҳаётда ҳам, ижодда ҳам меҳнатни, меҳнат кишини улуғлади. Унинг фикрича, меҳнат инсонни безатувчи фазилатлардан бири

ҳисобланади. Асосий моддий бойликларни яратувчи деҳқон, ҳунарманд ва чорвадор жамият равнақиға катта ҳисса қўшади. Ўзининг «Маҳбул-қулуб» асарида барча инсонларға ҳам, жониворларға ҳам озиқ-овқат, ризқ-рўз етиштириб берувчи – бу меҳнаткаш деҳқондир деб таъриф беради.

Навоийнинг ижтимоий-сиёсий ғояларида адолат масаласи алоҳида аҳамиятға эға эканлигини таъкидлаш ўринлидир. Чунки у доимо адолат тарафдори бўлиб, қатор асарларида бу ҳақдаги фикрларини баён этади.

Адолатли шоҳ, адолатға асосланган мамлакат тўғрисидаги буюк шоирнинг ғоялари, бошқача қилиб айтганда, жамиятда қонун ва қонунчилик устивор бўлиши керак деган хулосанинг айнан ўзидир. Ўзбекистон Республикаси ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини белгилаб олишида асосий негиз ҳисобланган «беш тамойил» нинг бири ҳим «жамиятда қонуннинг устиворлиги» деб аталади. Бу тамойилнинг тарихий илдиэлари Навоийнинг ижтимоий-сиёсий ғояларида ҳам ўз қўринишиға эға бўлганлигини таъкидлаш мумкин.

Юрт тинчилиги, мамлакат ободончилиги, халқ фаровонлиги, дўстлик, инсонпарварлик, одамийлик, ахлоқ, сиёсат, муҳаббат, меҳнат ҳақидаги ғоялар Навоий асарларида асосий мавзу ҳисобланади. Демак, унинг ижоди Ўзбекистонда яратилаётган миллий мафкура ва миллий ғояларнинг манбаи сифатида ҳам аҳамиятлидир.

АДАБИЁТЛАР

[1]. Левитин Л., Карлайл. Ислои Каримов –Янги Ўзбекистон Президенти. –Т.: Ўзбекистон, 1996. 157-б.; [2]. «Шарқ машъали» журнали. 2001. 1-2сонлар, 9-б.; [3]. Навоий А.Ҳайратул аброр. –Т.: Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1998. 46,47,48-б.; [4]. Навоий А.Ҳайратул аброр. –Т.: Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1998. 136-б.

Миллий истиқлол ғояси
ва ҳуқуқ кафедраси.

Қабул қилинди:
10.04.2003.